

eljött az ideje, hogy »az igazi Csokonai« életműve végre könnyen hozzáférhetően az egész magyar nép számára megjelenjék (amivel a legutóbbi könyvnap kiadvány adós maradt), megtisztogtatva a filológiai »teljes« kiadás mindama gyöngéitől, melyeket Kazinczy annakidején — bár más szempontból — szennyeknek nevezett s melyek elhomályosítják a költő igazi arcát.

## TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF :

### A saint-simonizmus magyar visszhangja

A nagy szocialista utópiák közül a saint-simonizmusnak volt legtöbb kapcsolata az irodalommal és művészettel. Már csak azért is, mert a jövő társadalmának megszervezésében a tudós mellett egyik sem szánt olyan fontos szerepet a művésznek és a költőnek. De amilyen jól ismerjük a saint-simonizmus történeti jelenségét a tudományos szocializmus előkészítése körül (Kommunista Kiáltvány, Anti-Dühring), ép olyan keveset tudunk annak a hatásnak terjedelméről, mélységéről és részleteiről, amelyet a XIX. század első felének íróira, költőire és művészeire gyakorolt.

A saint-simonizmus egy konkrét történeti, gazdasági, társadalmi és politikai helyzet : a francia restauráció korának terméke (Garaudy). Érthető hogy csupa ellentmondás. »De a kapitalista termelési mód éretlen állapotának, az éretlen osztályhelyzetnek, éretlen elméletek felelték meg . . .« (Engels). — Saint-Simon a francia polgári forradalommal vitatkozva, e forradalom elveit és eredményeit bírálva, a burzsoázia érdekében írja műveit, köztük a legutolsó és a leghíresebbet, az »Új kereszténységet« kifejezetten azzal a céllal, hogy a forradalom vitorláiból egyszersmindenkorra kifogja a szelet. Sem ő, sem tanítványai nem akarják megváltoztatni a társadalmi rend alapjait. De azért, hogy nem szűnnek meg rámutatni a kapitalizmus káros következményeire, az osztályharc történeti szerepére, hogy bevallott céljuk, »megszüntetni az embernek ember által való kizsákmányolását«, »előmozdítani a legnépesebb és legszegényebb osztály, a proletáriátus anyagi és erkölcsi felemelkedését, hogy napirendre tűzik a nő emancipációját«, 1830 és 1848 között, a polgári forradalmak évtizedében forradalmasító erővel hatnak Európa-szerte. Különben is felhasználnak minden eszközt programjuk terjesztésére, — folyóiratot (L'Organisateur), napilapot (Le Globe) adnak ki, előadásokat tartanak, közéleti tanítási hivatalos szövegét (Doctrine de Saint-Simon. Première année. 1828—1829. Deuxième année 1830.) A házasság szentsége, a válás, a szerelem szabadsága és korlátai, kapitalizmus és magántulajdon kérdései körül folytatott heves vitáikkal, a mozgalmon belül beállt pártszakadással, pőrükkel és 1832-ben bekövetkezett feloszlásukkal tartósan foglalkoztatják Európa közvéleményét.

A saint-simonizmus befogadása az egyes országok gazdasági fejlettségéhez, társadalmi és ideológiai szükségleteihez képest különböző formában, különböző mértékben megy végbe. Angliában pl. a keresztény szocializmus első prófétái — Carlyle, Charles Kingsley, Frederic Mr. Maurice, Ludlow, Neal, — akik pedig napról-napra beható, szemléltető oktatást kapnak a proletártömegek nyomorából, a gyárosok és munkások osztályharcából, — elhomályosítják a saint-simonista program materializmusát, elfojtják forradalmi csírait, viszont annál jobban kidomborítják vallási-evangéliumi, idealista és konzervatív elemeit. (Jelszavuk : Boldog, aki megtalálta a maga munkáját! Ne kívánjon más üdvösséget.)

Érzékenyebben reagál a mozgalomra a lassan kapitalizálódó, széttagolt, félig feudális, félig polgári Németország. Az Ifjú Németország írói és költői csoportjának igazi életeleme a politika. A Szent Szövetség és hegelianizmus összeomlását követő évek ideológiai tanácsatlanságában a saint-simonizmushoz fordul útbaigazításért és jórészt magáévra teszi materialista és forradalmi tendenciáit. Elég itt Rahel Varnhagenre és berlini körére, aztán Heinére, Börnére, Laubéra, Gutzkowra, a forradalmi évek politikai lírájára (Freiligrathra, Herweghre), a fiatal R. Wagnerre stb. s arra a fordulatra utalni, amelyet emberi-politikai magatartásukban idézett elő a saint-simonizmus.

Az orosz forradalmi gondolkodás is hamarosan megnyílik a saint-simonizmus előtt s jóval radikálisabban vonja le a program forradalmi következtetéseit. A sok helyett mindössze két reprezentatív nevet említünk: az orosz demokratikus kritika klasszikusait, Belinszkijt és Herzent, s hozzáteszük még, hogy Oroszország Ogarjev személyében saint-simonista költőt is adott a világirodalomnak. S hadd említsük meg végül azt is, hogy a szovjet irodalom ismét intenzív érdeklődéssel fordul a saint-simonizmus felé.<sup>1)</sup>

Lengyelországban a saint-simonizmus a nemzeti-politikai messiáizmus egyik legfőbb hajtóereje volt (Krasinski) s utóhatása a XX. század elejéig követhető.

\*

Van egy magyar irodalomtörténeti hagyomány, amely időnként felvetette Petőfi saint-simonista kapcsolatainak kérdését, anélkül, hogy akár csak egyetlen komolyabb kísérletet is tett volna a kérdés tisztázására.

<sup>1)</sup> Hogy a saint-simonizmus tendenciái milyen terükeny visszhangra találtak az egykorú orosz irodalomban, erre nézve elég lesz Belinszkij egyik kritikájából idézni (1842): „A népek kezdik megérteni, hogy az emberiség nagy családjának a tagjai s kezdik testvériesen megosztani egymással nemzetiük szellemi kincsseit... S már nincs messze az az idő, amikor eltűnnek az úgynevezett politika kicsinyes, önző számításai, — amikor a népek az értelem napjának ünnepi fényében testvériesen átélik egymást s hírrel hirdetik, hogy az ujjongó föld megbékül a kiengesztelt éggel. Ha mai történeti helyzetünk olyan kirívó ellentétben áll ezzel a képpel s úgy tűnik föl, mintha ez a kép felizagott képeletünk lázálna volna, — azoknak a gondolkodó embereknek a számára, akik behatólnak a dolgok lényegébe, az emberiség mai történeti helyzete mégis magában foglalja mindazokat az elemeket és mindazokat a feltételeket, amelyeknek alapján a jelen legmerészebb álmából a jövőben pozitív valóság lesz! (N. W. Brodskij, W. G. Belinszkij, Berlin, 1948. 46. l.) — Amint már a szövegben említettem, a szovjet irodalom kezdetből fogva nagy érdeklődést mutat a saint-simonizmus iránt. Itt a következő munkákat idézhetem: A. Anekstein, Henry de Saint-Simon (oroszul), Moszkva-Leningrád 1926. — I. Ivanov, Saint-Simon és a saint-simonizmus (oroszul, Moszkva 1930.) — V. P. Volgin, Saint Simon és a saint-simonizmus (oroszul, Moszkva-Leningrád 1935.) — u. a. A saint-simonizmus tanítása (oroszul, Moszkva-Leningrád 1947.) — L. még G. Plechanov: Les questions fondamentales du Marxisme, Paris Editions Sociales, 1947. (165. l.) — Mellőzve a régebbi francia és német irodalmat, egyébként csak néhány újabb munkára szorítokozom: G. Weill: L'école saint-simonienne, Paris 1896., — H. R. Allemagne d', Les saint-simoniens, Paris 1930. — S. Charlyé, Histoire du saint-simonisme, Paris 1931., — Durkheim — M. Mauss: Le socialisme. — Le doctrine saint-simonienne, Paris, 1928. Roger Picard, Le romantisme social. Naw York, 1944. — Garaudy: Les sources françaises du socialisme scientifique, Paris, 1948. — F. Muckle, Henry de Saint Simon, Jena, 1908. — W. Spühler, Der Saint-Simonismus, Zürich, 1926. — A mozgalom világirodalmi vonatkozásainak, hatásának földerítésére nem sok történet, s ez is inkább csak Heinéra és az ifjú Németországra korlátozódik: L. F. Gerathewohl, Saint-simonistische Ideen in der deutschen Literatur, München, 1920. — E. M. Butler, The Saint-Simonian religion in Germany, Cambridge, 1926. — H. Kleinmayr, Welt- und Kunstanschauung des »Jungen Deutschlands«, Wien u. Leipzig, 1930. (148. l.) — W. Stuhge, Saint-Simonismus und Junges Deutschland, Berlin, 1935. — D. O. Evans, Vignyand the Doctrine of Saint-Simon. The Romantic Review 1948. 1. — A saint-simonizmussal foglalkozó magyar tanulmányok, ma már kivétel nélkül történeti emlékek. A mozgalom egyetlen magyar marxista elemzése: Molnár Erik: A saint-simonizmus. (A szocializmus történetéből, 1947. 44. l.)

Mi sem vállalkozunk erre a feladatra. De a rendelkezésünkre álló, eddig jórészt ismeretlen konkrét forrásanyag alapján mindenesetre már most megállapíthatjuk: Magyarországon, ahol éppen még csak kialakulóban volt a kapitalizmus, ahol ipari proletariátusról alig beszélhetünk, ahol a rendi feudalizmus még kezében tartott minden hatalmi pozíciót és intézményt, a saint-simonizmus eleinte inkább csak néhány tendenciájával, néhány jelzőre csökkentett tartalmával hatott.

Eddigi tudomásunk szerint Lukács Móric használta első ízben (1843) a »szocializmus«-fogalmat és a »szocializmus«-szót s ő foglalkozott első ízben a saint-simonizmussal. Ezzel szemben megállapítjuk: mindez nem akkor, hanem 11 évvel előbb lépett be a magyar irodalomba.

Szilágyi Ferenc kolozsvári tanár (1797—1876) 1832-ben történelmi zsebkönyvet adott ki *Klio* címen és ennek kötetébe pár lapnyi tanulmányt írt a saint-simonizmusról: ez a mozgalom első magyarnyelvű ismertetése.

Szilágyi a kismemesi értelmiség köréből származik. (Apja is tanár volt és az elsők közé tartozott, akik magyar nyelven tanították a történelmet. Anyja genfi asszony.) A bécsi és göttingai egyetemeken történeti, filozófiai, teológiai és természettudományi előadásokat hallgat, amikor a Napoleon bukását követő években (1818—1819) a reakció elviselhetetlen súllyal nehezedik Európa népeire. 1821-ben átveszi apja tanszékét a kolozsvári református kollégiumban. Elejétől kezdve különös ideológiai kétlakiság és belső ellentmondás jellemzi, amivel persze nem áll egyedül erdélyi és magyarországi kortársai között. Ifjú korában grófi nevelő és anyagi érdekei később is a feudális nagybirtokossághoz fűzik. »Gutgesinnt«-ségéhez és ellenforradalmi magatartásához nem fér kétség. A bécsi politika feltétlen híve. Évekig szerkeszti a »Múlt és jelen« című konzervatív politikai hírlapot, 1848-ban röpiratot ír az Unió ellen. Úgy látszik, emiatt megfosztják tanári állásától. 1849-ben szerkesztője a bécsi politikát szolgáló Magyar Hírlapnak, 1853—1856-ig pedig az ugyancsak hivatalos Budapesti Hírlapnak. 1861-ben mint a soproni tankerület protestáns iskoláinak felügyelője vonul nyugalomba. Pestre költözik és utolsó éveiben főleg Erdély történetével foglalkozik. 1876-ban hal meg. A francia forradalomról írta első cikkét a »Múlt és Jelen«-be. Nagy rokonszenvvel foglalkozik az 1830-i lengyel felkeléssel. Világos pillanataiban felismeri a nemzeti válságát és megfelelően tudja értékelni a forradalmak pozitív eredményeit. Ellenforradalmi magatartásában soha sem megy el odáig, hogy tagadná a történeti fejlődést, pl. az alkotmányok modernizálásának szükségszerűségét. « . . . a népeknek politikai szabadságra törekedése, az a hatalmason változó vágyás, mely a Francia révulzióból fejlődve ki, negyven esztendővel fogva, Európa egyik végétől a másikig, a nemzeteket és országok székeket egyaránt foglalatoskodtatja, s mindenniket ellenkező érzésekre ragadva, hol biztos óhajtással táplálja, kecsgetti, hol félelemmel, aggodalommal tölti, kínozza, »írja »Angol és Francia képviseleti országítás« c. cikkében (*Klio* I. 356.), »az elsőket előhaladásra, jussok kivívására serkenti, unszolja, az utolsókat ellentállásra, és a fejedelmi hatalom szentségén általrontani készülő újítás elibe állásra kényszeríti. . . « — Erdély egykorú közállapotait jellemezve, olyan reformokat ajánl, amelyeket csak a haladó polgári ideológia s a szocialista utópiák sugallhattak neki. »A nemzet feszült várakozással kíséri mind a két országgyűlés törvényhozói foglalatosságát. A história bizonyítása szerént, egy nemzet polgári állapotja javításában, az elmúlt kor tapasztalásának a józanokosság előrehaladását kívánó törekedésével összefoglalása, párosítása adhat csak kielégítő s az idővel is megvívni tudó következtést. A Magyar constitutzióban sok a mi szép, és czélarányos, de az időtől elmaradva, már ma nem mindenben van a világ előmeneteléhez és műveltségéhez szabva. A nemesség továbbá, mely a hazáért

fegyvert viselésre kötelezettséssel birja jószágát és szép jussait (itt a cenzura másfél sort törölt) — legyen az, aminek lenni kell — érdemekkel kitetszés, nem csak vaktörténet és születés bélyege; a törvény kitetsző oltalmával élés ne nyisson utat törvényteleniséget sokáig, néha általában büntetlenül gyakorolhatásra, szűnnyön meg a nemesi elsőség, a bár szalmáskunyhóban született, de azért az Isten képét hordozó józanokossággal bíró ember-társnak, a világosságot és levegőt használással egyformán természeti jussait nyoinni, tapodni, gyilkolni, valamint a köz-nép azon lealacsonyított helyezettéséből, melyben van, jobb és emberhez illő állapotba tétessék, személyes és vagyonbeli jussait, amiktől az előítélet és erőszak fosztotta meg, kapja vissza, nevezetesen legyen tulajdona azon földben, melyet verejékével mivel. Így lesz a szeretett honny mindennek közös édesanyja . . .» (Klió, I. 350—51).

Szilágyi határozott állásfoglalása a nemesi elsőség ellen és »szalmáskunyhóban született embertársai« mellett, szokatlan, már-már forradalmi hangja megérteti velünk, hogyan került kora egyik legátfogóbb szocialista utópikájához. A Klióban megjelent kis tanulmánya minden kezdetlegessége mellett is, történeti dokumentum. Saint-Simon gróf tömör életrajzi vázlata vezeti be. Ezt követi a rendszer ismertetése. (I. 385—391.)

Azok az erkölcsi fenntartások és figyelmeztetések, amelyekkel Szilágyi a programmal szemben él, azt mutatják, hogy tudatában van annak, milyen veszedelmes tanítással ismerteti meg olvasóit. Az ember érzi, hogy mintegy el akarja hallgattatni velük lelkiismerete furdalásait, de azt is, hogy nem tudja lelezni izgalmát:

»Bár mely képtelen is egy ilyen, az örökös jus eltörlésével a familiai élet legtartósabb kötelét elszakasztó tudomány, mely az ember keblében méjjen gyökerező két igen erős érzést, u. m. a vagyon és szülői szeretet ösztönét onnan erőszakkal kiirtani akarja, végre nem hajtható vagyon és birtokbeli egyformaságra törekszik, a szabadnak teremtett lelket bilincsbe verő módon, kiki szorgalmát igyekezetét más belátásának rendeli alá, s annak tetszésétől függeszti-fel az önmunkálódása gyümölcsével éleést, bár mely vallástalan és erkölcsöt megtapodó egész arányja, az emberiséget lelatsonító célja, midőn a szorgalmot, munkálódást, s így a külső erő gyarapodását, nem a lélek művelését, erkölcs nemesedését teszi a társasági élet alapjává, még is Franciaországban az utolsóbb esztendőkbén nagy lármát csinált. Ha ezen ország háborgó, részekre szakadott, belső állapotját nem is tekintjük, az új tudománynak hírt és kaposságot szerzett, mind az időt mozgató revolutziós idéáknak hódolása, mind a nép szegényebb osztálja intereszszéjének hízelkedése. Tudva van, hogy a Francia országlopósok, megsohallván ezen lézengő apostolok népet felriasztó mesterkedését, a mult 1832-b. az egész egyesületet törvénybe idézte, melynek következtésül, a Párisi kir. törvényszék azon esztendő aug. 28-k. azt, mint a' törvények ellen formált társaságot, ítéletesen megtiltotta s elosztatását rendelte. A mellett közöttök szakadás is támadott, kivált az Enfantin által hirdetett méltán botránkozató, úgynevezett »vallásos összevegyedés« — promiscuité religieuse — felett, mely nem egyéb, mint a házassági szent kötélt felbontásával, a két nem szabadon társalkodásának, tehát a legvastagabb erkölcstelenségnek törvényesítése; de aminek a jobb érzésű Simonisták magok hevesen ellentmondának. Így csudálkozni nem lehet hogy hitelek megcsökkent, tekintetek oda lett, s noha más országokban is, mint Belgiomban, Angliában próbát tettek tanításokkal, ennek semmi sikere nem lett és így ma az egész társaságot méltán elenyészettnek lehet nézni. — Óhajtani kell, hogy az erejét jól használó, minden nagyra felégesre alkalmas emberi lélek hasonló tévedésebbe ne essék, a mi ellen legbizonyosabb védelem józan vallásos és erkölcsi nevelés, mely az értelmet

megvilágosítja, a szívet nemes érzések honyjává teszi, szóval az embert emberré formálja.» —

Szilágyi kétségkívül tudott franciául, minden bizonnyal olvasott saint-simonista szövegeket, közöttük kétségtelenül az »Uj kereszténység«-et és az »Exposition«-t, de lényegében saját bevallása szerint inkább csak Carovét és Bretschneidert kivonatolja. Csakhogy ebben az esetben a közvetített koncepción van a hangsúly, az eredetiség kérdésének pedig mindössze másod- és harmadrendű fontosságot tulajdonítunk. A kis tanulmány jelentősége egyfelől ideológiai, másfelől terminológiai.

Idegen ideológiák, gondolatrendszerek, tendenciák befogadásának és áthonosításának két elengedhetetlen feltétele van: azonkívül, hogy időszerű és korszerű szükségletek kielégítésére szolgálnak, kell, hogy a befogadó és áthonosító írók, közvetítők megfelelő terminológiai készültséggel rendelkezzenek. Hogy pl. a magyar cartezianizmus mindössze néhány magyar író és gondolkodó elszigetelt magánjellegű vállalkozása maradt, viszont a vulgáris felvilágosodás befogadása, ha későn is, de nagyjában mégis zavartalanul mehetett végbe, ez egyszerűen arra vezethető vissza, hogy az első esetben hiányzik, a másik esetben pedig megvan mindkét feltétel (a magyar kantianizmus és hegelianizmus elégtelenségének is itt van egyik nyitja). Ehhez járul, mint fejlődést gátló és késleltető tényező a latin nyelv meghosszabbított élete és uralma, ami csak természetes következménye a teológia gyámságának, főleg azonban szövetségese, a magyar feudalizmus meghosszabbított életének. Innen van, hogy a magyar irodalom és gondolkodás elvilágosodása, a magyar líra, próza, történetírás új terminológiájának kialakulása, a nyelvújítás olyan társadalmi-politikai nyomatékot kap, mint sehol másutt, s így lényegében összeesik a teológia egyeduralmának megdöntésével, a feudalizmus elleni harccal, a kapitalista gazdasági rend kezdeteivel, egyszerűen egy olyan folyamattal, amelyben az európai fejlődéstől eltérően nem a polgárság, hanem a haladó középnemesség viszi a polgárság intellektuális képviselőivel együtt a vezető szerepet.

Szilágyi szerény ideológia- és terminológiatörténeti szerepe magától adódik, tanulmánya megjelenésének időpontjával. Az elsőt, azt hiszem, eléggé kidomborítottam. Maradna a második. Itt csak egyet szeretnék kiemelni, a kezdeményezés és úttörés tényét, amelyet nem előzött meg, nem előzhetett meg hosszabb készülődés. Mindenesetre merész vállalkozás volt, a júliusi forradalom másnapján magyarul szólaltatni meg néhány gazdasági, társadalmi, politikai igazságot és felismerést, amelyek lényeges jelentés- és funkcióváltozás után csak ma váltak igazán hűsükké és vérükké, magyarul mutatni be a társadalmi formák fejlődését, magyarul beszélni osztályharcról, az ipari proletariátusról. S lehetetlen, meghatottság nélkül most első ízben magyar ősalakjában olvasni azt a két tételt, amely minden szocialista humanizmus alapja: mindenki képessége, mindenkinek teljesítménye szerint, és: szűnjék meg embernek ember által való kizsákmányolása. (»Mindennek kötelességét alkalmas volta, tehetsége szerint kell kiszabni és tett munkájához képest jutalmazni«; »az elmúlt idő politikai karaktere volt: az embernek ember által használtatása...«)

Tudományos és irodalmi terminológiák nem vetkőzhetik le egyik napról a másikra merev archaikus jellegüket. Legkevésbé akkor, ha nem úgy nőttek ki szervesen önmaguktól, konkrét történeti helyzetek konkrét szükségleteiből, hanem tisztán irodalmi recepciók eredményei. Vonatkozik ez elsősorban a filozófiára. Pedig az első kezdeményezések látszólag itt biztattak a legtöbb eredménnyel.

A harmincas és negyvenes évek magyar folyóirataiban egymást érik a Kanttal, Hegellel, Schellinggel és a francia filozófiával foglalkozó cikkek.

Igaz, jórészt németből vagy franciából fordították őket, de ha hiszünk a nagy számok bizonyító erejének, azt is el kell ismernünk, hogy itt a magyar intellektuális rétegek olyan nagymértékű filozófiai-ideológiai érdeklődésről, majdnem azt mondhatnók, — szomszágáról van szó, amilyenre eddig még nem volt példa. Ezzel kapcsolatban szeretnék rámutatni egy lényegbe vágó különbségre, amely régebbi irodalmunkat az újabbtól elválasztja és amely terminológiailag is ellenőrizhető.

Íróinknak és gondolkodóinknak Európához való viszonyában helyreáll az egyidejűség, amely a reformáció óta annyira elhomályosult, vagy teljesen megszakadt. Azaz, most már nem maradnak el évtizedekkel, vagy akár századokkal az élő európai fejlődéstől, hanem a mindenkori európai műveket, jórészt már megjelenésük időpontjában olvassák, befogadják és így nemcsak magyar ideológiájukat, hanem Európához való viszonyukat tekintve is progresszívek. Nem kell mondanunk, hogy ez a fordulat csak akkor és általa következhetett be, hogy a demokratizálódó magyarság politikailag is közelebb került a haladó Európához...

1832-ben indul meg Széchenyi koncepciójának szellemében s egyik leghírhedtebb nyelvújítónk, Helmezy Mihály szerkesztésében a »Jelenkor.« Első modern politikai hírlapunk. A magyar politikai költészetnek akkor még engesztelhetetlen komor pátozzával szemben optimista meggyőződéssel hirdeti: »az önkény és vakság uralkodása szűnik, a világ nagyrésze szabadon lehel.« Nem ismeri még sem a vezércikket, sem a tárcát. Magyar hiranyagának jórésze kultúr-, irodalom-, tudománypolitikai vonatkozású. Legkevesebb benne a »tisztá« politika. De még ezen az óvatosságon és felhivatalos tartózkodáson is átút valami az idők lázából. Viszont, ha Európáról van szó, társadalmi, gazdasági hírek mellett elsősorban éppen a tisztá »politikára« szorítkozik, mégpedig ezáltal minden fenntartás és korlátozás nélkül. Forrásai, elsősorban a francia »Moniteur« és a német »Allgemeine Zeitung« alapján közli a világeseményeket, rendszerint bő kivonatokban, sokszor szósz szerint az angol és francia parlamentben elmondott beszédekét. Csupa lázító, forradalmisító anyag ez, ha meggondoljuk, hogy a júliusi forradalom után, a nagy munkásmozgalmak, társadalmi harcok, gazdasági válságok, alkotmányjogi viták, a progresszív és reakciós erők egyre hevesebb összetűzése évtizedekben vagyunk. Most és itt születik meg a magyar politikai újságírás terminológiája. Egyre újabb és újabb műszaki, társadalmi, politikai, gazdasági fogalmakhoz kell magyar megfelelőt találni: nem egy, de több Helmezynek való feladat. Politikai nyelvünk sok műszava itt kezdi meg pályáját. Az új nemzedék politikusai jórészt itt sajátítják el a politikai gondolkodás ábécéjét.

Ebben a létkörben az irodalom, írók és művek, egy Béranger, Chateaubriand, Lamartine, Schiller, Tieck vagy Lammenais — akis tudtommal a »Jelenkor« fedez fel a magyar közönség számára, — egészen más, megkülönböztető nyomatékot kapnak. Hát még ha egy olyan társadalmi-ideológiai mozgalomról van szó, amilyen a saint-simonizmus. A »Jelenkor« felismeri a jelentőségét és egyre újból visszatér rá. 1832 január 14-i számában közli: Bazard a »Szent-Simonisták feje« azt kéri, hogy — akárcsak »a többi elismert kultuszok papjait, őt is mentsek fel a nemzeti őrség szolgálatától. Kérését elutasítják, mégpedig a következő megokolással: »nem szabad a polgárnak magát azon nyilatkozással, hogy ő egy olyan kultusznak, melyet maga csinált, szolgálja, semmi törvényes kötelezettség alól felmenteni«.

Amikor a test és a nő emancipációja, pontosabban a házastársak szexszuális szabadsága körül meginduló vitákban a saint-simonisták többsége a radikálisabb Infantin mellett s a mérsékeltőbb Bazard ellen döntött, ami kenyéértörsre és pártszakadásra vezetett, Bazard negyven hívével menilmontani birtokára vonult. A közeli Párisban halomra lőtték a munká-

sokat, Bazard és szektája pedig pontosan ugyanezekben az órákban öltözött be s tartotta romantikus avatónnepségét. Kék ingben, piros sapkában, fehér nadrágban, hosszúra növesztett hajjal, kardalokat énekelve végezték napi munkájukat, míg csak a párisi esküdtzék ki nem mondta az egész szervezet feloszlását. — A »Jelenkor« ezekről az eseményekről is megemlékezik. A meilimontanti »zarándokságról« a következőket írja (1832. 59. sz.): »Talabot Leó úr sokáig tányért mosogatott, Barrault Emil néhai professzor, csizmát tisztít, Chevalier másokkal együtt a padlót súrolja . . . ismét mások kertészkednek, az utcáit seprik, hangászknak stb. . .«

Amikor a saint-simonistákat bíróság elé állítják, a közvélemény rokonérzése ezúttal mellettük van, de a munkásmozgalmaktól megrémült burzsoá esküdtzék marasztaló ítéletet hoz: »A párisiak ezen egész éppén nem szeretik — írja a »Jelenkor« (1832 augusztus 27.) — de mivel a Charta minden vallásnak és rítusnak szabados divatot enged, az erkölcstelen és ártalmas dogmák vitatása itt csupán ürügy, a szt. Simonisták különbözők ugyan, de becsületes, nem csalfa emberek, s több efféle.« Amikor három párisi nő a »Szabad Asszony« címen ujságot készül kiadni, a »Jelenkor« (1832. 74. sz.) — »egy kis szent Simonizmust« gyanít mögötte.

Ezekután kíváncsian várjuk, hogyan számol be a mozgalom programjáról és hogyan fogadja tendenciáit.

Erre is sor kerül, mégpedig egy mainzi hír kapcsán, hogy végre oda is elérkezett »a Szent Simonisták« néhány apostola kémkedni, ha »valjon alkalmas-e a vidék felekezetiök veszedelmes magvai tenyésztésére.« »Systemájuk szoros egybeköttesítésén a statusnak az egyházzal, az örökösödés kiirtásán s így az uratlanokká váló jóságoknak érdem s méltóságszerinti felosztásán alapul. Bizonyos lépcsőig célul tevék a jóságok közösségét is. A Szt Simonismus tehát ahelyett, hogy a gazdaság megutálását hirdetné, inkább ösztönzi követőit, hogy kincseiket kebelébe tárják, mellyek elosztogatását magának tartja fenn. Tanítása főleg a javak helytelen elosztásán alapul s így egész erőszakkal a birtokot ostromolja. Szerinte minden eddigi divatba volt örökösödés, vagy szokásban levő szerzősmód, p. o. eladás, csere, ajándék, végintézet, stb-i megvetendő. A birtoknak mindnyájuk közt egyenlőre kellene felosztatni, t. i. részint tehetségük szerint, mellyekről egyik Szt Simonista sem mond le, részint munkájukhoz szabva, mellynek megítélését leginkább a felekezet előljárai tulajdonítják magoknak. A gazdagok előttök renyhe állatok s birtokra érdemteleneek, azokat pedig, kiket munkásoknak neveznek tulajdonképpen, jobb osztályra méltóknak vallják az így újonnan általuk eltagolandó javakra. A Szt Simonismus tehát egyenesen magát a társaságot vija, mert nincs semmi társaság nemzetiség nélkül és semmi nemzetiség társasági örökösödés nélkül. Fenyegeti továbbá a fennálló rendet, és minden szerzeményi just. Ezen csábító idea — melly annál több követőre talál az emberek közt, mennél kevesebben képesek azok társasági szerkezetünk alapfeltételeit valódiképpen megismerni, — párisi lehitelesb levelek szerint igen nagy súlyt és nyomós táplálékot adott a dolgozó néposztály közt mindinkább terjedő mozgásokra s a Lyoni lázadásra; s bármily kívánatos is a gondolatok szabad közlése, mindazáltal ennek is, mind az emberi szabadság akárminő nyilvánosításának korlát szükségese. Ezen korlát a jelen esetben a mostani fennálló társasági állapotnak szemponttul tartása, mellyeket nem annyira külső forma, mind inkább az ember lelki és szellemi természetének nemesítése által jobbíthatni. Már Montesquieu mondá: hogy az embert oktatni kell előbb s tökéletesíteni, azután minden zavarokozás nélkül önként következik a jóra vagy jobbra fordulás. E tiszta tanusághoz ragaszkodva jobb lett volna a Szt Simonistáknak otthonmaradniok, s földművelő követőiket, kik között még 16 milliónyi sem írni, sem olvasni nem tud, tanítaniok.

Azonban mégsem különös hitvallás, mégsem különös tisztelémód (cultus) magában, hanem egy bár titkolt, mégis könnyű magyarázatú szózata a vagyonkórságnak, minden törvényes birtokos ellen.» (Jelenkor 1832., dec. 22.)

A »Jelenkor« tudósítása egyidőben jelent meg a »Klio« közleményével. Nem tudományos könyvek kivonata, hanem francia vagy német újságcikk fordítása. Innen könnyebb, gátlástalanabb, világibb jellege, ami aztán terminológiáján is megélénk. De van itt még egy nem lényegtelen különbség, amely nagyobb összefüggésekre utal. Szilágyi ugyan nem apolitikus természet, de sohasem tagadja meg a teológust: elsősorban valláserkölcsei okokból utasítja vissza a saint-simonizmust. A »Jelenkor« viszont politikai újság s látszólagos liberális frazeológiája s a haladásnak tett engedményei ellenére is mereven a rendi Magyarországot képviseli. Érthető, hogy egyrészt összefüggést lát a francia munkásmozgalmak és a saint-simonizmus között s hogy másrészt főleg azért tartja veszedelmesnek, mert »könnyű magyarázatú szózata a vagyonkórságnak minden törvényes birtokos ellen«.

A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata, a »Tudománytár«, egy egészen más körben, funkciója szerint bizonyos tekintetben is »Jelenkor«-éhoz hasonló, de sokkal átfogóbb, nehezebb feladatot teljesít. Ha a »Jelenkor« a magyar politikai gondolkodás, a »Tudománytár« viszont a tudományos gondolkodás, a modern társadalom- és természetszemlélet első magyar iskolája. Nagy része van abban, hogy a magyar tudományosság végre kikerül kezdeti, teológiai-műkedvelő állapotából, mégpedig nemcsak terminológiailag, hanem egész szellemében is. Elég felülni az 1834-ben meginduló és Schedel Ferentől szerkesztett folyóirat elsőkötetit, hogy lássuk: a régi világ maradványaival szemben túlsúlyban van a modern Európa... A filozófia tárgya... Francia költészet a XIX. században, Az erőművek alkalmazásáról és munkatételeiről, A Föld teóriája Ampère szerint, a Lengyel literatura, A filozófia fordulópontjai Franciaországban, Az angol alkotmány, A cseh literatura, Barrau magvető és gyomláló műve, A világegyetem alkotása és matematikai mozgása, A moszka literatura, Franciaország 1833-ban politikai és értelmi tekintetben, Babbage számoló mozgonya... Itt szűk helyen együtt találni az egész világirodalmat és az egész világtudományt.

Itt találkozunk elsősorban (1836) az ideológia és a világ-literatúra szóval, amely Petőfi tanáranak Tarczy Lajosnak alkotása, — s majdnem egy évtizedbe telik, mire a Kisfaludy-Társaság egyik pályatétele 1843-ban teljesen megmagyarosítja Goethe új műszavát.

Természetes, hogy az egyetemes problémaszemléből a saint-simonizmus sem maradhat ki, annál kevésbé, mivel az új Franciaország filozófiai és tudományos életéről szóló beszámolók már az első évfolyam óta előkészítik a befogadását.

Most aztán végre 1835-ben<sup>1)</sup> megtaláljuk azt, amit eddig hiába kerestünk. Igaz, hogy ezúttal is csak könyvismertetésről van szó, csak hogy az ismertett könyvek kivétel nélkül franciák s köztük van a saint-simonista irodalom két legfontosabb terméke: a Fournel-féle Bibliographie Saint-Simonienne (Páris, 1833.) s a mozgalom leghitelesebb kánóni szövegkönyve, az Exposition Saint-Simonienne (harmadik kiadás Páris, 1830.) A harmadik könyv (Religion Saint-Simonienne, Páris, I—II. 1832.) viszont kifejezetten mozgalomellenes. — Ehhez járul még, hogy az ismertető már nem teológiailag terhelte műkedvelő vagy újságíró, hanem — úgy látszik — iskolázott filozófiai író. Élesebben és határozottabban fogalmaz, állásfoglalásában is több az önállóság: igaz, ő is csupa rendi, konzervatív fenntartással él és ő is irtózzal gondol a forradalomra. Állásfoglalásához kitűnő kommentárul szolgál Ler-

<sup>1)</sup> Tudománytár V., 1835. 195.



minier sokat emlegetett könyvének (De l'influence de la philosophie du XVIII. siècle sur la législation et la sociabilité du XIX., Páris, 1833). bírálata, amely ugyancsak ebben a számban, a saint-simonista könyvek ismertetése előtt jelent meg.

A cikkíró szerint mindenekelőtt meg kell különböztetni a Saint-Simonista felekezet két főcélját, az egyik vallási, a másik politikai. Erkölcsei tanításai annyira ellenkeznek a polgárisodott nemzetek fogalmaival társi összeköttetésekéről, hogy ezekre nézve tartós behatással nem is lehetnek; s valóban közönséges megvettetés és utálatot arattak. Fontosabb a második cél: „azt hirdetik ugyanis e felekezet hívei azon néposztályoknak, mellyeknek birtokok nincs, hogy politikai cloubbokat formáljanak, dolgozó egyesületek által támogatva; a gyárnokot rontsa meg a mesterember, a földesurat a földművelő, ezt s a mesterembert pedig a napszámos és zsellér. Polgárisodásnak nevezik a saint-simoniak az anyagosnak (materialisnak) és anyagikép hasznosnak kifürkészését, politikai hatóság és felség gyakorlásával egyetemben; a religió, a szellemi oldal az emberben nekik nem egyéb, mint ábrándozás; czéljok a nagy csoport nevében uralkodni. Illy elvek fedező palástjával különbféle kivihetetlen gazdasági tervek szolgálnak. Ez a dolgok jelen állapotja; történetileg érdekes még megvizsgálunk, illy rendszer mikép léphetett életbe s tehetett némi haladásokat is. Mindenek előtt Saint-Simonról néhány szót, kit Fournel Jézus Krisztusnál is nagyobbának tart.» Az egyik könyv »olly kevésbé kedvező életrajzot ad ezen új Messiásról, hogy csodálni lehet, mikép illy ember, kinek élte kicsapongások és rendetlenségek sora, pártolokat találhatott, kik őt vallják pirulás nélkül felekezetők szerzőjének». Ez a rosszindulatú, hitelrontó motívum határozza meg a grófnak rövid, de minden fontosabb részletre kiterjedő életrajzát. — Semmivel sem tárgyilagosabb, de nem is erőlteti a tárgyilagóságot a mozgalom és a rendszer bemutatása sem. „A hívek száma növekedett; a tüzeesebb democratáknak tetszettek elveik, ábrándos és könnyelmű ifjak, illetően asszonysemélyek, kik szívesen emancipálódtak volna a politikai és vallási iga alól, s bel-s külföldi kalandorok gyűltek a saintsimonismus zászlója mellé. Szereztetett nem csak pénz, hanem földbirtoka is lón a felekezetnek, mellynek apostolai már most az új hit ágazatait, mint azok előadattak, ki is adák; s így támadt 1829ben a 12d. sz. alatti könyv. Csak ez foglalja magában a rendszert, mert SS írásaiban csak töredékesen találhatunk föl elvei; még tökéletesben van az a 13d. sz. alattiban kifejtve. Magyarazgatók pedig s terjesztették számos, a 14d. sz. alattiban felhözött szálliratok, folyóírások, ujságczikkelyek. Szívesen adnók itt mind ezek segedelmével a saint-simonismus sajátos szellemét: de ezt tenni bajos, minthogy magok annak hirdetői sem állították fel tanítmányok egészét teljes világosságban. Mindazáltal alapul a következők okfők szolgálnak: *Kinek kinek tehetsége szerint, s minden tehetségnek munkái szerint jusson bér; örökösödés semmi; csak erkölcsi, értelmi és ipari tehetség jogánál van kormányfő; a társaság jövőndőben az erkölcsi, testi és értelmi sors javulása által legyen organizálva; pap, tudós és munkás; im az egész társaság; papok kormányfeje, tudósok kormányfeje, munkások kormányfeje, im az egész kormány; s minden javak az egyházéi, s minden joglatosság religioi functio s egy hágeső a társi hierarchiában.* A saintsimoniak, kivétel nélkül minden születési kiváltságok, s így az öröklési jog eltörlesztését is kívánják, minthogy ebből az következik, hogy a társi öszveköttetés hasznaiban csak igen kevesen részesülhetnek, s a legnépesebb osztály szükség, tudatlanság és inség martalékává lesz; azt kívánják tehát, hogy minden dolgozó eszközök, földbirtok és pénzürték, mellyek most egyesek magányos tulajdonai, egy közös értékalapba központosíttassanak, hogy u. m. mindenik kötelessége legyen tehetségei kifejtése, gazdasága pedig munkáinak mértéke. Továbbá, a keresztyén vallás, u. m. az asszonyokat

felszabadítá a rabság alól, de alárendeltségre kárhoztatta, s egész Európában vallási, politicalai s polgári kizárások nyomják. A saintsimonizmus az ő teljes felszabadításokat kívánja; mindazonáltal nem elenzi, ha valamely nő keresztyén módra csak egy férjhez akar menni. Nem frigyesei ugyan az új rendszer hívei a democrata egyesületeknek, de jó barátjai; hivatások pedig: a körültek felhalmozódó romok felett új társaságot alapítani, mely a haladás minden kívánatainak vallásos és békés irányt adjon...»

Kétségtelen, hogy a Tudománytár ismertetését, akárcsak valamennyi előzőt, a forradalomtól és a forradalmi jellegű munkásmozgalomtól való félelem sugallta. Innen van, hogy ahol csak lehet és amennyire csak lehet, kiemeli és kiélezi és ezzel túlhajtja a saint-simonizmus forradalmi vonatkozásait s vélt, vagy igazi kapcsolatait a »pór nép«-pel, s a »kevés értékű középosztály«-lyal, azaz a plebejus polgársággal...»Legveszedelmesebb oldalak az, hogy a pórnépnél s a kevés értékű középosztálynál az emberi méltóság és függetlenség érzését, a törvényes jogok és szabadságok tiszteletét eltonpítták; s azon ürügy alatt, hogy a jelen kormányt, mely véleményök szerint nem uralodik a júliusi elvek szerint, meg kellene dönteni, a népek — de igazabban önönmaguknak, szeretnék az uraságot kivíni.« Kárörömmel állapítja meg, »hogy felforgatásra célzó szándékaik mindenfelé csődöt mondanak.« Így adtak ki 1831-ben különösen Belgium számára egy folyóiratot (L'organisateur belge), küldtek Angliába apostolokat, de különös foganat nélkül; Németországban a kormányok figyelme áll ellenök. Reménylhetni, hogy Franciaországban is el fog enyészni, mit sem ész, sem erkölcsiség, sem országos tekintetek nem javallhatnak«.

Érdekes volna tudni, ki az ismertetés írója, (Érdeklődésünk persze nem személyi és magánjellegű, hanem ezúttal is a nagyobb összefüggéseket tartja szem előtt.) Mindenekelőtt Csató Pálra gyanakszunk — Csató telítve volt francia irodalmi kultúrával. Egyideig ő a »Tudománytár« francia szakértője. Ő írta az első szám »Francia költészet a XIX. században« című programmatikus cikkét. Ezekben az években, igaz, már messze került ifjúkorának radikális kezdeteitől s nemsokára mint a Pozsonyi Hírnök dolgozó társa politikailag-ideológiailag is egyre reakciósabb magatartást tanúsít az újírónemzedék szellemi osztályharcával szemben. Mindez érthetővé tenné ismertetésének alaphangját. De ezenkívül van még egy régiebb, megértő kapcsolata magával a saint-simonizmussal, amelyet ebben az időben már aligha vállalna.

Csató tudtommal elsőnek fordítja magyarra Bérangert, akiről viszont köztudomású, hogy közeli baráti kapcsolatban állt a mozgalommal. Már most jellemző, hogy Csató, akinek tudnia kellett erről a kapcsolatáról, Szent Simoni álnévvel jegyzi a Koszorúban (1829) megjelent hat Béranger-fordítását, tehát ugyanolyan magyarított alakjában használja a mozgalom nevét, ahogyan csak a »Jelenkor« közleményeiben találkozunk vele. Mindenesetre ez volna a saint-simonizmus első említése a magyar irodalomban.

Ha végül tudni akarjuk, mi az a legszerényebb saint-simonista ismeretanyag, amelyhez a reformévek átlag-művelt olvasója hozzáférhetett, erre is megfelelhetünk:

Aki a Közhasznú Ismérétek Tárát csak a hirhedt Lexikonpörből, főleg pedig Bajza kegyetlen támadó cikkeiből ösmeri, még csak nem is sejti, hogy a világi és világismereteknek micsoda kimeríthetetlen forrása. Egyes köteteit forgatva, érdekes dolog megfigyelni, hogy akár Goetheről, akár Schillerről, akár Hegelről, akár Rembrandtról, akár Robespieréről, akár a francia, akár az orosz irodalomról van szó, — ezekben a németből fordított, jórészt szárazon referáló cikkekben is milyen érzékenyen tükröződik az ideológiai harca.

A Saint-Simon címszó alatt mindössze pár szó jut az utópista grófnak. Valamivel több a saint-simonistáknak, persze ez is csak nagyon óvatos, vesztélenített fogalmazásban: »Saint-Simonisták. Franciaországban, legújabb időkben állá össze e' név alatt egy rajoskodó társaság, bizonyos új politikai hit terjesztése végett, mellyek czélja főleg a' birtokok egyenlőbb felosztása, 's az asszonyoknak minden férfiúi juskolban részeltetése lett volna. Fejők Enfantin, és Chevalier (politechnica iskola hajdani nevédeké 's a megszűnt Globe újság redactora) valának. Mindenik tag apostolnak nevezé magát, s Menilmontantba vonulva, mint állíták, Enfantin legfőbb atyjokkal az ottani magányban akarának élni, s míg a világot per és kormánytalanság zavarja, 'azon cultus szerkezetével s munkáival foglalatoskodni, melly utóbb az asszonyokat s a népet az új hitre hódítsa. Azonban a párisi polgári törvény-szék perbeidézé az ábrándozókat, s az assisek törvényszéke Aug. 28. 1832 Enfantint, Duveyriert, és Chevaliert egy esztendei fogságra, száz franc bírságra, Rodriguezt és Barraultt pedig ötven franc bírságra ítélte, s a S. Simonista egyesület elosztását elhatározta. De a király 1832 a júliusi napok innye alkalmával Enfantin és Chevalier urakat az érintett bírság alól feloldozta . . .«

Ilyen előzmények után jelenik meg Lukács Móric akadémiai előadása az Athenaeumban (1843, 53). Lukács szemlét tart azok felett az elméletek felett, amelyek meg akarják szüntetni a »civilisationok kelfénye alatt rejlé«  
 inséget, egyúttal elébe vágni a »vészterhes«  
 jövődönök, és ismerteti azokat a szocialista kísérleteket, amelyek »a pauperizmus orvosolhatását nemcsak a fennálló iparrendbe, hanem az egész társadalmi szerkezetnek is megváltoztatása által hiszik egyedül eszközölhetőnek,«  
 közöttük a saint-simonizmust fourierizmust és owenizmust. Legrészletesebben a saint-simonizmussal foglalkozik.<sup>1)</sup>

A saint-simonizmus, mint tudva van, új vallást, új státusszerkezetet és új népgazdasági rendszert tervezett. Saint-Simon hívei két gyökeres hibát látnak a most fennálló gazdasági és társadalmi rendszerben. 1. Szerintök az emberek henyélé és munkásosztályra szakadnak, — amamba tartoznak a földbirtokosok és tőkepenészek, akik a munkásosztály tagjainak kölcsönadott földért vagy pénzért . . . tőlük a lehető legkisebb áron, lehető legtöbb munkát és hasznot követelnek. 2. A második hiba »a dolgozó osztály szabad concurrentiájában van, mi ennek kebelében szüntelen háborút támaszt, kölcsönös segedelem helyett a munkások kénytelenségből egymást nyomják«. A két bajon három gyökeres rendszabállyal óhajtának segíteni: 1. a henyélé osztály megszüntetésével az örökösödési jog és politikai kiváltságok eltörlése által, 2. a munkásoknak tehetségüknek megfelelő osztályozása által, 3. mindenki tehetségéhez és érdeméhez méltó jutalmat kapjon.« — Lukács szerint mindez sérti a jogot és erkölcsöt, politikailag is veszélyes, népgazdasági szempontból pedig merő képtelenség. A saint-simonizmus zajos, de rövid létezése nem hagyott más nyomot, csak azt, hogy felhívta az általános figyelmet a »socialis test bajaira, élénkebb részvétet keltve a munkásosztálynak, e felekezett hívei által melegen és hangosan hirdetett szenvedései és orvosolhatásuk lehető módja iránt«. Lukács cikkének fő tendenciája egyébként: figyelmeztetni honfitársait, tartsák szemmel »az őket közelebb érdeklő politikai kérdések mellett a socialista problémát és koronként ifjéjlődést is.« (Lukács tanulmányának szerény visszhangja a radikális Pongrácz Lajos cikke az Életképekben, 1846. I. 64. »A társadalmi eszme fejlődéséről«  
 s benne néhány megjegyzés az osztályellentétről és az osztályharcról.)

<sup>1)</sup> Lukács maga hivatkozik forrásaira. (E. Burnerre, Pierre Lerouxra, főként pedig L. Stein: Der Socialismus und Kommunismus des heutigen Frankreich, 1842., c. művére végül Fr. List egyik cikkére.)

Időközben a fokozódó szükségleteknek és a magyar politikai élet radikalizálódásának megfelelően, egyre újabb és újabb saint-simonista anyag szivárog a magyar irodalomba. Amint nagyobb könyvtáraink egykorú vagy közelkorú állományából látni, a saint-simonista propagandairadalomból aránylag nem sok kerülhetett hozzánk. Viszont úgyszólván hiánytalanul megtalálni itt a német F. W. Carové, K. G. Bretschneider, Lorenz Stein műveit, amelyek Európa-szerre is, nálunk is legfontosabb forrásai és közvetítői a saint-simonista ismereteknek. Velük együtt s egyszerre terjesztik s közvetítik a »tánt« az egyezményes liberalizmus hivatalosan engedélyezett szócsové, az (augzburgi) Allgemeine Zeitung, amelynek Heine is párizsi cikkírója, irodalmi folyóiratok, pl a népszerű »Magazin für die Literatur des Auslands«, aztán a saint-simonizmus egyik első német propagandistája, a nálunk is hallhatatlanul népszerű Börne, a Marx baráti köréhez tartozó Freiligrath és Herwegh, de mindenekelőtt Heine, akinek leveleiből, verseiből és prózájából, nyilatkozataiból össze lehetne állítani a saint-simonizmus »Vulgatá«-ját, végül a saint-simonizmus francia költői, elsősorban Béranger és Victor Hugo. Széchenyi a Kelet népében több ízben olyan ironikus nyomatokkal idézi Enfantint, Saint-Simon legtehetségesebb tanítványát, mint akit már nem is kell az olvasó számára felfedezni. A plebejus Vajda Péter Erkölcsi beszédeiben állandóan érinti a saint-simonizmus gondolkörét. Kazinczy Ferenc unokaöccse, a »gutgesinnt« Dercsényi János báró, 1846-ban felidézi a kommunizmus kísérteét és megkondítja a vészharangot :) Elképzelhetőnek tartja, hogy a kommunisták egy ország különböző fontos pontjain, valamilyen veszélytelen okot hozva fel ürügyül, egyidejűleg nagy tömeggyűléseket tartanak, a gyűlések vezetői előre megállapított terv szerint, a kommunizmust írják fel lobogójukra, hogy aztán csapataikkal megkezdjék a harcot a vagyonosabb osztályok ellen, kifosszák a városokat, felforgassák az állami-társadalmi berendezést. E veszedelem elhárítására felállított »humanitási rendszer«-nek ismertetését Saint-Simon nevével vezeti be.

A korszak újságjaiban, folyóiratcikkeiben, naplóiban, bizonyára még sok saint-simonista anyag lappang : feltárása kívül esik mostani feladatomon. De azt hiszem, hogy sikerült néhány új adattal hozzájárulnom annak az ideológiai légkörnek tisztázásához, amelyben pl. Petőfi költővé, elsősorban politikai költővé érik. Hogy Petőfi és költőtársai hogyan reagálnak a mozgalomra és tanításaira, erre más összefüggésben még visszatérek.

Hogy elébe vágjak minden félreértésnek : egy-két szólam, jelző, kép, látomás, humanizmusra és szocializmusra való hivatkozás még nem tesz senkit sem saint-simonistává, éppoly kevéssé, mint az a tény, hogy valaki az elnyomott osztályok védelmezője. Az se téveszen meg senkit, hogy Eötvös-nél, vagy Kossuthnál, vagy Szalay Lászlónál elszigetelt saint-simonista nyomokra vagy utalásokra találunk. A lényeg nem egy-két véletlen megfelelés, hanem az ember és író magatartása. Hozzá kell még tennem, hogy a saint-simonizmus idővel nálunk is, külföldön is beletorkollik a Lammenais »keresztény« szocializmusába, amely nálunk is elég korán talál hívőkre. Nagyan hozzájárul Lammenais népszerűségéhez, hogy a kor politikai ifjúságának egyik bálványja, Börne, 1834-ben lefordítja Lammenais legismertebb művét, a Paroles d'un croyant-t. Talán ez a fordítás hívta fel Arany János figyelmét a világhíres könyvre, amelyet állítólag ő is lefordított. A magyar írók és gondolkodók közül Eötvös József érintkezik egy-két ponton Lammenais-vel.

<sup>1)</sup> Tanulmányok a kommunizmus egy humánus ellenszeréről. Pest, 1846. Németül 1846. Franciaul, angolul 1847. L. Somogyi Manó : Báró Dercsényi János 1904.